

SA EXAM PAPERS

YOUR LEADING PAST YEAR EXAM PAPER
PORTAL

Visit SA Exam Papers

www.saexampapers.co.za

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI YA 12

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI LA U THOMA (P1)

LARA 2016

MARAGA: 70

TSHIFHINGA: Awara 2

Bammbiri ili li na masiatari a 13.

NDAELA NA MAFHUNGOTHANGELI

1. Bammbiri ili li na KHETHEKANYO THARU:

KHETHEKANYO YA A:	Tholokanyondivho	(30)
KHETHEKANYO YA B:	Manweledzo/Samari	(10)
KHETHEKANYO YA C:	Zwivhumbeo na milayo ya kushumisele kwa luambo	(30)
2. Vhalani ndaela DZOTHE nga vhuronwane.
3. Fhindulani mbudziso DZOTHE.
4. Thomani khethekanyo INWE na INWE kha siatari LISWA.
5. Hune khethekanyo INWE na INWE ya fhelela hone ni talele.
6. Nomborani phindulo dzanu zwi tshi anana na kunomborelwe kwo shumiswaho kha ili bammbiri la mbudziso.
7. Ni tshi fhedza u fhindula mbudziso INWE na INWE ni pfuke mutaladzi.
8. Ni dzhiele nzhele mupeleto na kufhatelwe kwa mafhungo.
9. Tshifhinga tsho anganyiwaho:

KHETHEKANYO YA A:	Minetse ya 50
KHETHEKANYO YA B:	Minetse ya 25
KHETHEKANYO YA C:	Minetse ya 45
10. Nwalani nga vhudele, nahone zwi no vhalea.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONDIVHO**MBUDZISO YA 1: U VHALA U ITELA THALUTSHEDZO NA U PFESESA**

Vhalani TSHIBVELEDZWA TSHA A NA TSHA B uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khazwo.

TSHIBVELEDZWA TSHA A**NDI DZEMA-DE ILI?**

1	Lutingokhwalwa lwanga lwo fa nandi! A si zwa ndeme uri lwo dura vhugai, kana ndi lwa lushaka lufhio lini. Na kathihi; tshikhukhulisi ndi u xeledwa na u simelwa nyofho – ndo khaulwa tshothe kha u tumanywa hanga na vhanwe vhatu, nahone ndi songo zwi lavhelela na luthihi.	
2	Zwi mmbavhaho na u mpfara thaha ndi uri vha re tsinitsini na nne na vhafunwa vhanga u ntswikelela zwi vhototo. Arali mufumakadzi wanga a nga lwala? Arali nwananga a nga toda uri ndi swike tshikoloni nga u bonya ha ito? Arali ha nga bevelela khombo i todaho thuso yanga? Mbudziso idzi dzi vusa vilili thohoni yanga, nda vhuya nda nga sa muthu o dzhenwaho.	5 10
3	Izwi zwothe ndi zwine nda tea u zwi imela bembela, nda dovha hafhu nda dzhia vhukando ho teaho. Mashudu mavhi, madi a tevhuwa o tevhuwa. Fhedzi-ha, izwi a si zwone zwa ndeme lini; a si mafhungo a uri ndi tea u vha hone kana u sumbedza vhudifhinduleli lini. Muga ndi uri ndo xeledwa; murado wa muvhili wanga, yone thikho ya vhudavhidzani i tumanyaho mulomo wanga na ndevhe dzanga yo nndandula. Izwi zwi pfala zwi zwone zwi ntotesaho, fhedzi vhukuma zwo tea u tou pfalwo? Hone zwi dzhia tshifhinga tshingafhani uri muthu wa ano maduvha li kovhele a songo posa ito kha lutingokhwalwa lwawe?	15
4	Zwo no tou shanduka matshilele u vhona mureili a tshi hangwa u pfuka robotho dzo vula ngeno e kati na u vhandavhanda kana u nwala naho hu u vhalo iyo milaedza ya hone kha Facebook. Hu di nga na avho vhadivhalea vha dzhenelaho mitangano ya ndeme, a zwi mangadzi vha tshi ralo u hovha lutingo ngeno nyambedzano dzi kati, thoho ya mbo ralo u fhambana na mpato. Hu di nga na izwo zwickulamalemba zwine re na afho tshikoloni a zwo ngo tolela, hu si kale u di tshi khou bvisa khambana ya fola khunduni. U ralo u do akhamala na tshone tshi kha iyo nininininini i sa pfumbudzelwi muthu.	20 25

- 5 Zwiito izwi zwo no shanduka dwadze li si na dzilafho, vhunga zwi tshi khou khwathisa lenelila la u mufuvha u lambisa thakha. Vhana zwikoloni tsho no vha tshone tshinembe khambana ya Funzani, midi i khou fhalala, vhufhura a ri tsha amba, u amba ndi u pfa nungo. Kuthu ukwu ku funga mulilo u si na mudzimi, kwa vhudzula dumbu li si na mukulutedzi. 30
- 6 Maitele aya ha ri fhati sa vathu; ro no tou shanduka phuli dza thekhinolodzhi ri tshi ralo u vhuswa nga ulwu lupepelele lwa manakanaka lune u tshi lu vhona we zwo lungwa. Ndi ene Tshinakaho a tshi yi thambo, tshi no ya thambo ndi mutshinyalo. Mivutshelano na mivhango ya zwa polotiki mulutanyi ha bvi kule vhunga vha tangaho nga tsanga nthihi vha sa vhuyi vha ramba dzunde kana u lidza ndwevha musu vha tshi ralo u minula we vha ta. Zwiitereke zwo andamelaho shango ndi khathihi fhedzi u tshi vhona gogo lo takutshedza ngeno mukoma a songo ramba. 35 40
- 7 Masiandaitwa a u katwa nga tshishumiswa itshi a ri vhangela phadi dzine na u hwenga ra dzida ri sa fhedzi. Afho vhukavhamabufho hu fhira zwinzhi zwi kalakataho zwine vane vhezwo vha davhidzana na u vhonana hu si na muwe o no tanganyaho mato na muwe. Iyo thengiso ya vathu u bva kha lino lo no tou vha bindu line tshikulumedzi tshazwo tshi si vhe tshinwe. Vhusevhi ha zwa muyani na madini vhu bvedzaho nndwa na mabulayo a si na vhukono ndi zwi daho nga anea e ra dzula ngao. 45 50
- 8 Ndi zwa vhutogwa u kona u linganyisa thodea na khaedu dza zwa vhudavhidzani ha ano maduvha na matshilele kwao a duvha linwe na linwe. Kha ri lavhelese murahu ri divhudzise uri ro vha ri hani vhueni uvhu vhu sa athu u swielelwa. Ndi zwila ri tshee ro fhelela, muthu e muthu nga muwe. Kha ri lingedze u fhedza tshifhinga tshituku kha thingokhwalwa dzashu ri humele kha maitele a u tou kwamana nga nama na mato, hu si nga zwipfi zwa khumbulelwa zwi ri dzhiadzhiaho zwa ri wedza na seli ha malwanzhe. Kha ri takutshedze nga huswi ri ite mutingati uri ri kone u lwa na u langa tshiguru hetshi. 55
- 9 Lutingokhwalwa lwo no shanduka munwe wa vhurathi, ito la vhuraru, phedzi ya nnyi na nnyi, kana khambana ya fola – kha ri humbule luvhili vha hashu. Vhukuma ro no tou shanduka matsilu o pofudzwaho nga tshibobolibo hetshi tshine hu si kale tsha do shanduka mafanedza, zwa mbo ya na vhusula. 60
- 10 Kha vha elelwe, vha tokomelwe – Facebook, Twitter, WhatsApp, SnapChat – A si tshinakelavhoni izwi? Ndi mulilo wa matanga. Khamusi ... 65

[Zwo redzwa u bva kha *Skyways*, Tafamuhwe 2016]

MBUDZISO: TSHIBVELEDZWA TSHA A

- 1.1 'Dzema' line muñwali a amba nga haḷo kha ṭhoho ya mafhungo aya ndi lifhio? (1)
- 1.2 Ndi tshini tshine tsha vhilaedzesa muñe wa founu arali ya tshenuwa i si tsha shuma? (1)
- 1.3 Luṭingokhwalwa ndi ngwana-wa-lila, wa shaya wa lila. Khwaṭhisedzani vhungoho ha likumedzwa ili no disendeka nga zwi wanalaho mafhungoni aya. (2)
- 1.4 Ndi hufhio u dzhia sia kana tshiteriothaiphi/u vhona zwithu nga ito lithihi hu re khagala kha phara ya 4? Talutshedzani. (2)
- 1.5 Sumbedzani aironi i wanalaho mafhungoni aya, ni dovhe ni tikedze kuvhonele kwaṅu. (2)
- 1.6 Vhalani mitaladzi ya 60–61: 'Luṭingokhwalwa lwo ... ya fola'.
Sumbedzani u tea ha mbambedzo ya methafore yo shumiswaho afha. (3)
- 1.7 Ndi tshini tshihulwane tshine muñwali a sasaladza nga mvumbo ya muthu mafhungoni aya? U zwi amba nga thouni-de? (3)
- 1.8 Kha phara ya 5, hu na murero. Talutshedzani zwi khagala uri u thusa hani u bvisela khagala ndivho kana mulaedza une muñwali a ṭoda u u rumela kha vhavhali. (3)
- 1.9 Nangani phindulo yoneyone kha mutevhe wo nekedzwaho afho fhasi. Nwalani fhedzi ledere ya zwe na nanga.
Liambele '... ṭhoho ya ... na mpatu' (mitaladzi ya 24–25), zwi amba uri ...
A a mbo di sedza thungo.
B a fara inwe ndila.
C a liana na zwi ambiwaho.
D a welawela mafhungo a si awe. (1)
- 1.10 Vhalani phara ya 10.
'Kha vha elelwe, ... Khamusi ...'
Ni vhona phara iyi i phendelo/magumo a fushaho mafhungoni aya?
Tikedzani phindulo yaṅu. (3)

TSHIBVELEDZWA TSHA B

[Zwi bva kha www.google.co.za]

MBUDZISO: TSHIBVELEDZWA TSHA B

- 1.11 Ni vhona mudzhii wa tshifanyiso itshi a tshi nga vha o tokonywa ngani? (2)
- 1.12 Ni nga ri mini nga vhudipfi vhune avha vhathu vha vha naho kha iyi nyimele? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 1.13 Ndi ifhio khaedu ine vhagudi vha mahayani vha vha nayo zwi tshi yelana na tshifanyiso itshi? (2)

MBUDZISO: TSHIBVELEDZWA TSHA A NA TSHA B

- 1.14 Ndi vhushaka-de vhu re hone vhukati ha TSHIBVELEDZWA TSHA A na TSHIBVELEDZWA TSHA B? Tikedzani phindulo yaṅu. (3)

ṰHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO**MBUDZISO YA 2: U NWELEDZA NGA MAIPFI ANU**

Vhalani TSHIBVELEDZWA TSHA C nga vhuronwane. Afha hu ambiwa nga ha ndeme ya radio kha vhutshilo ha duvha liiwe na liiwe tshitshavhani.

THANYELANI: Ni lavhelelwa u ita zwi tevhelaho:

1. Nweledzani ni tshi sumbedza uri radio ndi ya ndeme kha vhutshilo ha vhathu.
2. Nwalani phara yo lunzhedanaho tshidele, ni shumise maipfi anu.
3. Manweledzo anu a faredze mbuno dza SUMBE nga maipfi a sa fhiri 90.
4. A ni lavhelelwi u dzhenisa thoho ya manweledzo.
5. Sumbedzani tshivhalo tshanu tsha maipfi mafheloni a manweledzo ayo.

TSHIBVELEDZWA TSHA C**RADIO A I SHAIWI MUDINI**

Shango la shaya vhudavhidzani mvelapanda yo kunda. Ndi ngazwo mi di minzhi i tshi nga kundwa nga zwinzhi, ngeno radio i tshi wanala. Makhulu wanga a vha fhidzi u ya mundendeni nga nthani ha uri vha thetshelesa radio duvha liiwe na liiwe. Ndi yone ine ya vha thusa nga ndivhadzo ya mundende wa iwedzi.

Vhana vha tshikolo muvhuso wo vha humbulela wa ita uri hu vhe na ngudo dza thero dzo fhambanaho dzi no diswa nga yone radio. Vhana vho thanyaho u wana idzo mbekanyamushumo vha tshi dzi thetshelesa vha sa nonorei. Khundavhalayi dzone dzi kundwa nga zwivhuya zwi tsini.

Muzwala namusi ndi rabulasi muhulwane afha muvhunduni wa hashu. Izwi ndi nga murahu ha musi o pfa hu tshi khou hashiwa nga thuso ine ya do newa vha no takalela zwa vhulimi. Nge a si vhe na thidza aya a ita khumbelo, nangoho a mbo di thusalea.

Vhana vhanzhi vha khou wana mishumo nga nthani ha yone radio ngauri maduvha othe hu a vha na khungedzelo ya mishumo yo fhambanaho. Wa tevhedza zwo ambiwaho u vha wa mashudu. Vhushai vhu a pfuluwa mutani wa hau nga mulandu wa yone radio.

Lushaka lu fhulufhela radio kha u divhadza vhathu nga ha mpfu dzo vha welaho. Yone yo da ya vha tshilamuleli kha mashaka ane a vha kule ngauri i swika na hu sa swikei.

Sialala lashi na lone arali i si yone radio, ndi musi vhaswa vha tshi do tou pfa tshi tshiane. Zwino radio i hasha mitatisano ya mitshino ya sialala. Ndi henefho hune wa do wana vhaswa vha tshi dithakha nga mitshino ya havho.

Mitambo a ri tsha amba, ri ne vha iwe mi iwe mitambo ro thoma u i pfa kha radio. Hu na hunzhi hune ra wana hu tshi farwa nyambedzano dzo fhambanaho nga ha mitambo. Vha iwe vha vhatu vha thoma u i tevhelela, na zwino ri tshi khou amba vho no vha vhomasithesele vhahulwane vhayo.

Vhathu kha ri livhuwe mutumbuli wa yone radio ngauri mvelaphanda yo dela lushaka, na zwino ri vho diphina ngayo.

[Zwi bva kha *Thimu ya Vhatoli*]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 10

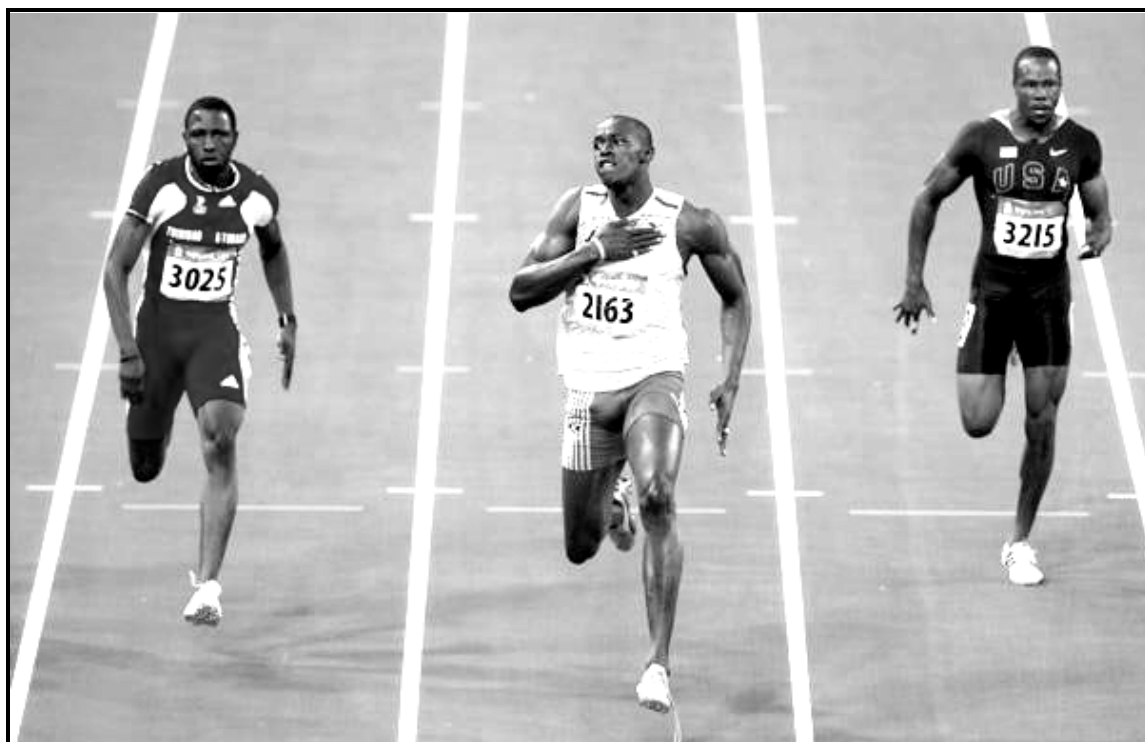
KHETHEKANYO YA C: ZWIVHUMBEO NA MILAYO YA KUSHUMISELE KWA LUAMBO

MBUDZISO YA 3: U SENGULUSA KHUNGEDZELO

Talelani TSHIBVELEDZWA TSHA D uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

TSHIBVELEDZWA TSHA D

AHEE! MBAMBE YA DZIMBAMBE AHEE!

Vho no vhuya vha tangana na ntsamavhuvhu?

Kha vha de afha Mahona.

Ngoho a vha nga disoli.

Haya ha vhagidimi makone vha lifhasi.

Luafhulelo lwa hone ndi 50% kha vho vhaledzaho vha u thoma vha dana.

Kha vha tavhanye vha sa do tahela vhudzulo.

Vha songo ita zwa mbumbumbu ...

Vho lindelwa wee!

Vha tshi toda u divhesesa vha nga kwama:

Mudindi: 076 123 1475

[Tshi bva kha www.google.co.za/ur]

MBUDZISO: TSHIBVELEDZWA TSHA D

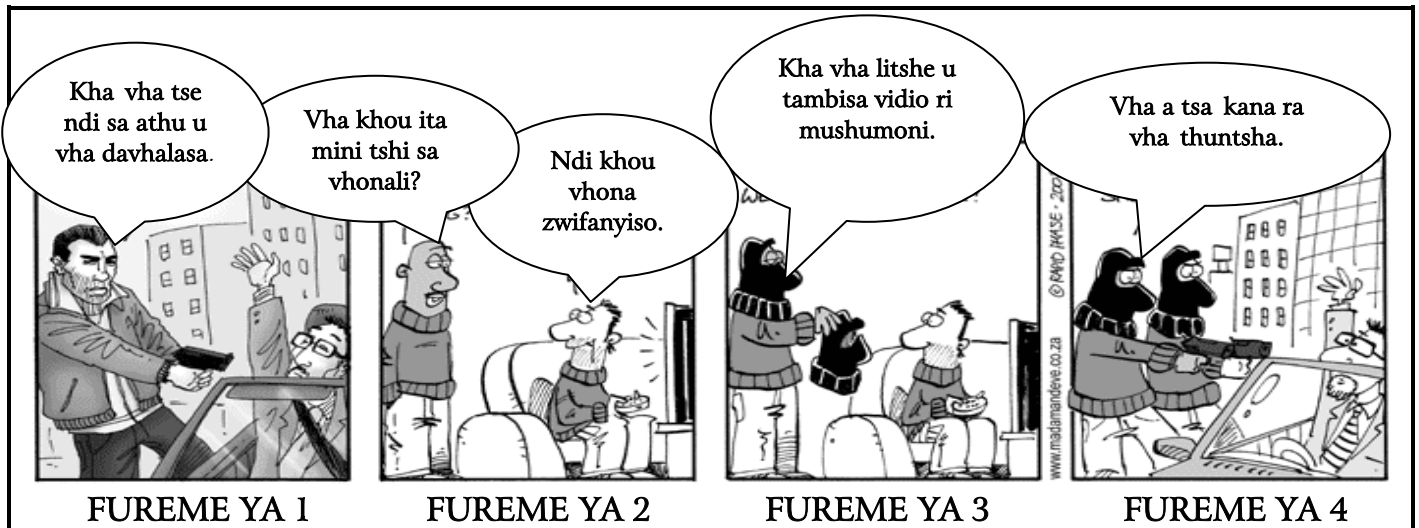
- 3.1 T̃alelani khungedzelo iyi nga vhuronwane. T̃alutshedzani ndivho ya mukungedzeli musi a tshi shumisa nyolo iyi. (2)
- 3.2 Fhungo asili: 'AHEE! MBAMBE YA DZIMBAMBE AHEE!'
Bulani tekheniki yo shumiswaho ni dovhe ni ñee na ndeme yayo. (2)
- 3.3 Kha iyi khungedzelo muṅwali o shumisa fhungo:
'Who no vhuya vha t̃angana na ntsamavhuvhu?'
Ili fhungo li ni d̃isela tshifanyiso-d̃e malugana na iyi khungedzelo? (1)
- 3.4 Ñeani phindulo yo teaho kha mutevhe we na ñewa u bvisela khagala muhumbulo wa fhungo li tevhelaho:
Vha songo ita zwa mbumbumbu vha songo ...
A teledza.
B hanedza.
C lenga.
D balelwa. (1)
- 3.5 Fhungo asili: 'Luafhulelo lwa ... vha d̃ana.' (Mutaladzi wa 5)
T̃alutshedzani thekheniki ye mukungudzeli a i shumisa nga ili fhungo. (2)
- 3.6 U ya nga kuvhonele kwañu, ni vhona hu na zwine na sola kha iyi khungedzelo? Tikedzani phindulo yañu. (2)

[10]

MBUDZISO YA 4: U PFESISA ZWIÑWE ZWIBVELEDZWA ZWA VHUDAVHIDZANI

Talelani TSHIBVELEDZWA TSHA E uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

TSHIBVELEDZWA TSHA E: KHATHUNI

[Zwi bva kha *Madam & Eve*]

MBUDZISO: TSHIBVELEDZWA TSHA E

- 4.1 No talela FUREME YA 1 na YA 4, ndi tshini tshine muoli a tama u ri tanela tshone? (2)
- 4.2 Vhambedzani vhushaka vhune ha vha hone vhukati ha FUREME YA 3 na FUREME YA 4. (2)
- 4.3 Nangani phindulo i re yone kha mutevhe wo nekedzwaho. Nwalani fhedzi ledere la zwe na nanga.
- Sedzesani FUREME YA 4. Thouni ya muambi o imaho ndi ya u ...
- A takalela.
B goda.
C fhuredzela.
D kombetshedza. (1)
- 4.4 U ya nga zwine zwa khou bvelela kha FUREME YA 1, ni vhona zwi tshi kwama hani vhudipfi ha muṅe wa goloi? (2)
- 4.5 Ndi mini tshine na vhona tshi tshi nga itwa u thivhela iyi nyimele? Tandavhudzani kuhumbulele kwanu. (3)

[10]

MBUDZISO YA 5: KUSHUMISELE KWA LUAMBO NGA NDILA YONE

Vhalani TSHIBVELEDZWA TSHA F uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

TSHIBVELEDZWA TSHA F**HO TOU FA VHA MATONGONI**

- 1   Vhakoma vho ri u bva ha makhadzi wavho vha tou na gondo longondo. Vho vha vha tshi khou itela u sera duvha. Mbu vha ye vha vha vho fara yo vha ya zwiliwa zwavhudi vhukuma. Zwenezwi vha tshi khou tshimbila, vha mbo di ri na nguluvhedaka khakhakha. Mukalaha wa khuvhe vho ri u shavha vha swika vhe tshovho tshitakani tsha mithala, vha vutsheledza vha isa phanda na u gidima ngeno nguluvhedaka i sa khou vha pandamedza. 5
- 2   Vha tshi swika hayani vho ita na u toololela mufumakadzi wavho mboni ye vha tangana nayo. 'Ngoho madukana haala ha na matshilisano.' Ndi Vhakoma vho tou tungufhala. Vhakoma vho vha vho dinalea vhukuma. Vho mbo di ya u edela nga dzone mbiti dza u sewa havho na u pandamedzwa nga iyo nguluvhedaka. Khofhe dzone dzo lenga u fara vha kha mihumbulo. Zwo fhedza zwo vha humbudza muuwe iwaha vha na mutahabvu Vho-Ndileni vha shavha vha todou vundekana milenzhe nge didinngwe la thasela vhakoma musi we la vha hahedza. 10 15

[Tshi bva kha *Thimu ya Vhatoli*]

MBUDZISO: TSHIBVELEDZWA TSHA F

5.1   Vhalani mutaladzi wa 2.

'Vho vha vha tshi khou itela u sera duvha.'

Hu na zwo khakheaho fhungoni ili. Inwi li nwalululeni no li khakhulula. (1)

5.2   Kha mutaladzi wa 14 hu na ipfi 'mutahabvu'.

Neani libulazwithihi lalo ni dovhe ni li shumise fhungoni le na tou disikela. (2)

5.3   Vhalani fhungo li tevhelaho (Mutaladzi wa 15).

'... didinngwe la thasela vhakoma musi we la vha hahedza.'

Nanguludzani fhungodavhi la lidadzisi fhungoni ili, ni dovhe ni li iwale. (1)

5.4 Shumisani mafhungo mavhili a tevhelaho u vhumba fhungo tserekano lithihi li pfalaho.

'Vhakoma vho tou tungufhala.'

'Vhakoma vho vha vho dinalea vhukuma.'

(1)

5.5 Fhungo asili: 'Mbuva ye vha vha vho fara *yo vha ya zwiliwa* zwavhuḁi vhukuma.' Li nwalululeni no isa tshipiḁa tsho swifhadzwaho/sendamiswaho kha khandza.

(1)

5.6 Kha mutaladzi wa 5, muḁwali o shumisa linyanyu. Li topoleni ni sumbedze ndeme yaḁo afho he ḁa shumiswa.

(2)

5.7 Vhalani phara ya 1 nga vhuronwane.

Hu na he muḁwali a shumisa maipfi a tseiso. A nanguludzeni ni sumbedze uri ndi ngani ni tshi vhona o tea.

(2)

[10]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 30

MARAGAGUTE: 70